

Sait Çetinoğlu: Ankara Ermenileri

Posted on 02/09/2026

Ankara yazarı ve Ankara uzmanı Yavuz İşçen yeni ve özgün bir çalışmaya imza atarak Ankara Ermenilerini tarih içinde mercek almıştır.[\[1\]](#) Biz de hem kitabın içeriğini, hem de Ankara Ermenileriyle ilgili bildiklerimizden aklımızda kalanları paylaşmak babında bu yazıyı kaleme aldık.

Yavuz İşçen'in çalışması üç ana bölüme ayrılmış, her bölümün alt bölümlerinde Ermenilerin tarihini tarih içinde izleyerek Ankara Ermenilerinin oluşumunu ve Ankara Ermenilerinin tüketilişini inceler.

İlk bölüm Ermenilerin kökeni antik çağlardan başlayarak Ermeni tarihine ve Osmanlı Dönemi Ermenilerine ayrılmıştır. İkinci bölümde ise Ankara Ermenilerini bütün yönleriyle ele alınarak incelenmiştir. Ankara Ermenilerinin nereden geldikleri[\[2\]](#), bu popülasyonun zaman içinde gelişimi ve değişimini, ikamet ettikleri mahalleleri, Ekonomik ve sosyal yaşantıları, Kiliseleri, manastırları, okullarını ayrıntılı olarak gözler önüne serilmiştir. Günümüze ulaşmamış olan bu Ermeni kurumlarının izlerini sürerek bu yapıların okuyucuların gözünde canlanmasını sağlar. Üçüncü bölümde Ermenilerin Ankara'dan gönderilmesi başlığı altında Ankara Ermenilerinin tüketilmesine ayrılmıştır. Bu bölüm de ayrı başlıklar altında Ermenilerin mallarının yağmalanması, yağma komisyonlarını, tanıdık isimlerin yer aldığı bu komisyonların gerek Osmanlı gerekse Cumhuriyetin kuruluş yıllarındaki bu yağmadaki rollerin mercek altına alınmıştır. 1916 Ankara Yangını iki başlık altında incelenmiştir; ilkinde Yangın diğerinde ise bu yangın mahallerinin günümüzdeki konumu okuyucularla paylaşılır.

Ekler bölümünde çalışmada yararlanılan kaynakların geniş ve kapsamlı listesi ile son derece

ayrıntılı bir dizin yer almıştır. Çalışmanın bazı bölümlerinde bu kaynaklara atıf yapılarak okuyucular bu çalışmalara da yönlendirilir. Dizin istenen bilginin kolayca bulunmasını sağlayan önemli bir eklentidir.

Çalışmada kullanılan zengin harita ve görseller çalışmaya ayrı bir özellik katarak okumayı ve anlamayı kolaylaştırdığını da ayrıca eklemek gerekir. Görsellerin kalitesinin yüksekliği çalışmayı daha da zenginleştirmiştir. Ankara'yı bilen bir okuyucu çalışmayı inceledikten sonra Ankara'nın sokaklarına, caddelerine ve köşelerine bir başka göz ve bilinçle bakacağını söylemek de abartı sayılmamalıdır. Kısaca Yavuz İşçen bir uygarlığın yükselişini ve nasıl bir bilinçle yok edildiğini ayrıntılarıyla ve cesaretle okuyucularla paylaştığını söyleyebiliriz. "Ermeni sorununun ortaya çıktığı 1878 Berlin Anlaşmasından, 1915 Tehcir Kanunu'na kadar yaşanan olaylar, bazı kışkırtmalar olsa bile yerel karakterde gelişen ve devlet müdahalesi ile bastırılan olaylar görünümündeydi. Ancak 1915 -1917 tehcir döneminde yaşananlar, direk olarak devlet politikasına bağlı olarak gelişen ve Ermenilerden bütünüyle kurtulmayı amaçlayan bir plan niteliği taşıyor."

İşçen, Osmanlıda Hristiyan ve Yahudilerin statülerini net kelimelerle özetleyerek Millet Sisteminin eşitsizlik kaynağı olmasının altını çizer; *Gayrimüslimler padişahın kulları olarak görülüyordu. Eşit vatandaşlık haklarına sahip değillerdi. Müslümanlarla evlenemezler, Müslümanlara karşı şahitlikleri kabul edilmezdi. Yeni kilise yapamazlar, kiliselerinde çan çalamazlar, devlet izni olmadan eski kiliselerini onaramazlar; şehir içinde ata binemezler; silah taşıyamazlardı. Elbiseleri ve giyim şekilleri Müslümanlarla aynı olmayacak şekilde belirlenmişti. Kıymetli kumaşlar, ipek ve kürk giymeleri yasaktı. Yolda yürürken kaldırımda bir Müslümanla karşılaşırlarsa kaldırımını ona terk etmek durumundaydılar. Hamamda ise ayırt edilebilmeleri için takunya giymeleri yasaktı ve peştamallarına çingirak takmak durumundaydılar. Evlerini Müslüman evlerinden yüksek yapamazlar, evlerinin Müslüman mahallerine bakan tarafına pencere açamazlardı vb.*

Hristiyan ve Yahudilerin görünüm ve davranışlarındaki ayrımcılık ve kısıtlamaların yanında

kullanılan dilde de ayrımcılık dikkat çekicidir; “1859 yılına kadar şeriiye sicillerinde gayrimüslimleri müslümanlardan ayıran en belirgin ifadelerden ikisi ‘zımmî’ ve ‘reaya’ sıfatlarıydı. Oğul anlamına gelen ifade olarak ‘veled’ kullanılıyordu. Adı geçen anlamında ‘merkum’ sadece müslümanlar için geçerli bir ifadeyken gayrimüslimleri belirtmek için kullanılan ifade ‘mersûm’du. Müslüman kadınlar için ‘hatun’ veya hanım’ ifadeleri kullanılırken gayrimüslim kadınlar için ‘nasraniyye’ ve ‘yahudiyye’ kullanılıyordu. 1859 yılındaki şer’i kayıtlarda düzensiz bir biçimde, ancak 1860 yılından sonraki kayıtlarda düzenli olarak ‘teb’a-i devlet-i âliyenin katolik milletinden’ veya ‘teb’a-1 devlet-i aliyeinrum milletinden’ türünden ifadeler gayrimüslimler için kullanılıyordu. Bu tarz ifadelendirme Islahat Fermanı’nın getirdiği düzenlemelerin bir sonucu olarak görülebilirse de etnik ve dinî farklılaşmanın en azından daha aşikâr hale geldiğinin veya bu yönde bir eğilim olduğunun işaretleri olarak da düşünülebilir. Uygulamalar, dinî temeller yerine modern devletin gereklilikleri olarak ulusa dayalı uyrukluk temelini geçirme çabaları olsa da hakim olan işleyiş bütünleştirmeye değil ayrıştırmaya dayalı bir işleştirdir. Diğer deyişle ifadelendirmelerdeki değişiklik, sınır çizgilerine verilen toplumsal anlamlardaki bir değişikliktir.[\[3\]](#)

Bu eşitsizlik sisteminin iyileştirilmesine ilişkin fermanlarının Müslümanlarca hoş karşılanmayıp Hristiyan ve Yahudilerin hedef alınmasını irdeler. Fermanlar Müslümanlar tarafında bir “eşitsizlik sorunu” yaratmıştır. Ardından kıskançlık gelir. Ganimet çağında talan imkanı ile refah içinde olan Müslümanlar, talan imkanı ortadan kalkınca içerideki Hristiyanlara yönelmiş ve bunların zenginliklerine göz dikilmiştir.[\[4\]](#) Söz konusu olan, Hristiyanların ticarette öne çıkıp zenginleşmesi değil, Hristiyanlara yapacak başka bir iş kolu kendilerine bırakılmadığı içindir. Askeri ve sivil bürokrasiye alınmaya değer görülmediklerinden ticaret ve tarıma yönelmişlerdir. Bu bakımdan, “gavura gavur deme özgürlüğü” elinden alınan Müslümanlarca “reformlar” hedef alınmış “eşit statü”ye olan hınçlarını Hristiyanlara yöneltmişlerdir. *19. yüzyılda yaşanan bütün hukuki düzenlemelere karşın yaratılmak istenen eşitlik uygulamada bir türlü sağlanamadı. Bunda Müslümanların direncinin yanı sıra devletin bu kararları isteyerek ve doğru bularak değil bir tür baskı ve*

zorlama sunucu almak durumunda kalmasının etkisi vardı. Eşitliğin yasalaşması, Müslümanların yıllardır sürdürdükleri üstün konumlarını yitirmesi anlamına geldiğinden, bu durum Müslümanlar arasında tepkilere neden oldu.

Ankara Düşünceye Özgürlük Girişimi'nin düzenlediği Ankara Ermenileri konulu panelde konuşmacı olan Hovsep Hayreni sunumunda niyete ilişkin Ermeni kaynaklarından ilginç bir anekdot paylaşır; “Xarpert’te tutuklanıp sorgulanan Yeprad Koleji mezunu Arsen Xaçikyan’a Rumelili Mehmet Ali isimli bir subayın söylediği şu sarsıcı sözleri eklemek istiyorum: Diyor ki, “Biçare Arsen, Bulgar savaşı zamanında halkınız yok edilecekti, fakat başaramadık, ardından anayasa zamanında başarmamıza çok az kalmıştı, fakat İngiltere, Rusya ve Fransa’dan korktuk, şimdi ise, bu üçü düşmanımız ve güçlü Alman hükümeti bizim tarafımızda ve içişlerimizde bağımsız hareket etmemiz için bize serbesti vermişken, sizin gibi kötü, isyankâr bir halkı imha etmek için bizi önleyecek ne vardı? Nubar Paşa beylik istiyordu, gelsin, alsın da görsün... Arsen, siz akıllı bir millet olsaydınız, kapitülasyonlar ortadan kaldırıldığında sizin de ortadan kaldırılacağınızı anlardınız!..”

Ne müthiş bir mantık yürütme değil mi? Kapitülasyonlar ile Ermeniler arasında ne alaka demeyin. Yukardaki sözlü ise, bir de yazılı olarak ta 1890’larda yapılmış şu uyarıyı düşünün. 1895 kırımlarının Fransız raportörü Felix Charmetant Abdülhamit’i dizginlemekte acizlik gösteren kendi yöneticilerini eleştirerek diyor ki; “Açığa çıkan bu güçsüzlük, daha yeni bitmiş gözüken, ama yenilerinin hazırlandığından emin olduğumuz katliamlara Türk’ü cesaretlendirmiştir. Türk böylece Hıristiyan devletlerden korkmasına gerek olmadığına emin olunca Ermenileri tamamen ortadan kaldırma amacıyla ısrarlı olacaktır”.[\[5\]](#)

Ermeniler 8. Nolu dipnotta belirtildiği gibi, uyghalıkları- kültürleri ve daha çok servetleri nedeniyle soykırıma uğratılmıştır; “Ermeni halkının çoluk çocuk demeden toplu tehcirine karar verenlerin bunu *düşmanla işbirliği ve isyan hazırlığı* gibi gerekçelere dayandırdıkları düşünülürse, Ankara’nın bütün cephelerden uzakta ve en güvenli orta bölgede olduğu kadar, yerel Ermeni nüfusun risk sayılacak politik bir etkinliğinin de görülmemiş olması o

mazaretlerin özellikle burada ne kadar yapay olduğunu ele verir. Nitekim savaş başlamadan önce burada göreve başlamış olan Vali Hasan Mazhar Bey, bu komplocu kampanyalara inanmaz ve Talat Paşa'nın tehcir emirlerine direnir.”[6]

Yavuz İşçen, Ermeni Soykırım süreciyle ilgili ayrıntılı bilgiler paylaşır; Hasan Mazhar Bey'in tehcire direnmesi yerine Atıf Bey'in[7] getirilmesi yanında, Yafa'da Yahudi tehcirini gerçekleştiren Teşkilat-i Mahsusa'dan Manastırlı Bahaeddin Bey[8] ile birlikte tehcirin gerçekleştirilmesi süreci paylaşılır. Kalanların tehcirleri ve Ankara yangını Diyarbakır kasabı vali Dr. Reşid ve Emniyet müdürü Mustafa Durak Bey[9] yürüteceklerdir. Tehcirlerde önemli rolleri olan İTC katib-i mesulü Necati Bey (Necati Kurtuluş) Pontus Soykırımında Bursa mebusu ve Samsun ve Sivas Bölgesi İstiklal Mahkemesi üyesidir. Hacı Bayram-ı Veli Postnişini Şemseddin Efendi (Bayındır) 1. Mecliste mebus tayin edilmiştir. Babası III. Dönem OMM mebusu Tayyib Efendi de Soykırımında etkin rol alanlardan olarak Patrik Zaven'in Exterminators listesinde yer alır.

Ankara'daki Ermeni Soykırımında yer alan aktörler İstanbul'da yayınlanan [ARAVOD Gazetesinin 28 NİSAN 1919](#) günlü nüshasında listelenir. Bu liste Patrik Zaven'in Exterminators listesi ile uyumludur. Listenin 13. Sırasında yer alan *Ayaş kaymakamı, Memduh “bey”[10] Ayaş'ta tehcir edilen Ermeni ileri gelenlerinin katillerinden biri olarak nitelenir.*

Patrik Listesinin 92. Sırasında yer alan *Bayraktar Deli Hassan hakkında şu bilgiler yer alır; Ayaş & Stanos'ta çiftçi, şu anda Stanos'ta lüks içinde yaşıyor; birkaç Ermeni genç kızını evde mahpus tuttu.* Hasan Ermenilerin hayvanlarını otlatan çoban idi. Ermenice konuşabiliyor.

Hasan 70'lı yıllara kadar yaşıyor. son günlerinde çok hastadır. “Helallık” versinler diye oğullarını İstanbul'a Stanoz Ermenilerine yollar. Oğulları babaları için “helallık” isterler. Stanoz Ermenilerinden isteneni alan oğullar Ankara'ya döner ve babalarına iletirler. Hasan

ertesesi gün “huzur” içinde vefat eder.[\[11\]](#)

İşçen, Ermenilerden kalan malların paylaşımıyla ilgili önemli bilgiler verir, Talat Paş’nın 1 Kasım 1915 tarihinde taşraya yolladığı emirle Ermenilerden kalan menkul ve gayrimenkullerin listisinin yapılmasını ve bunların özetle İttihatçılar arasında nasıl pay edileceğini bildirir.[\[12\]](#) Ancak Ankara’da emval-i metrukenin ağırlıklı bölümünü Ermenilerin oturduğu mahallelerde bulunan konaklar, 1916 Ankara yangını sırasında bu mahalleler tamamen ortadan kalktığı için Ankara da Ermeni Emval-i metrukesinde yangın alanı dışında kalan bağ evleri önem kazanmıştır. *1915 Ermeni tehciri sonrasında Ankara çevresindeki bağ evleri, emval-i metruke kapsamında devletin mülkiyetine geçirildi. Bu dönemdeki bağ evlerinin tam sayısını belirlemek kolay görünmüyor. 1916 yılında Ankara’da 5.132 bağ bulunduğu ve bu bağların hemen hemen yarısında oturuma uygun bağ evleri olduğu biliniyor. Buna göre Ankara’da kabaca 2.000 kadar bağ evi olduğu söylenebilir. Bu evler Milli Mücadele Dönemi’nden başlayarak, mücadeleye katlan asker ve bürokratlar arasında paylaştırıldı... 1924 yılı sonunda Ankara’daki Emval-i metruke kapsamında 200 kadar bağ evi kaldığını... Bu rakamın, 1915-1924 yılları arasındaki 9 yıllık sürede el koyulmayan ve çoğu harap durumda olan ev sayısını belirttiği söylenebilir. Sonuç olarak Cumhuriyet dönemine gelindiğinde 2.000 bağ evinden 1.800 tanesine el koyulmuş durumdaydı. Kalan 200 ev ise harap durumda olduğu için talep edilmeyen evlerdi. Emval-i metruke kapsamındaki bağ evlerini ele geçirenler, çoğu Ankara kökenli olmayan, Milli Mücadele Dönemi’nde Ankara’ya dışarıdan gelen mebuslar ve subaylardı. Bu kişiler el koydukları evlerin değer kazanması üzerine evleri satarak Ankara’nın zenginleri arasında yerlerini aldılar. Kavaklıdere ve Çankaya çevresindeki bağ evlerini sahipleneler bu evleri genellikle elçiliklere sattılar. İşçen, M. Kemal’in yakın çevresindeki bu bürokratları ve mebusları listeler. Kurtuluş Savaşının iki liderine de Kasapyan’ın mülkleri düşecektir. M. Kemal’e, sonrasında Cumhurbaşkanlığı Köşkü olacak olan Çankaya bölgesindeki bağ evi, F. Çakmak Paşa’ya da Keçiören’deki kışlık ev...*

Çalışmada, bu bağ evlerinden günümüze kalanlar hakkında verilen bilgiler ve bunlara ait

görseller de paha biçilmez derecede önemlidir.

İttihat ve Terakki Partisinin devamı olan CHP'nin de Emval-i Metrukelerden nasiplenmesine ilişkin de paylaşılan bilgiler de çalışmaya ayrı bir özellik katmıştır. Bildiğimiz kadarıyla Ankara Rüzgarlı Sokaktaki günümüzde iş hanına çevrilen, CHP'nin resmi gazetesi Ulus Gazetesinin idare merkezi ve CHP mülkiyetindeki Ulus Matbaasının bulunduğu alan Hristiyan Mezarlığının uzantısı olup Ulus Gazetesinin öncülü Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'ne tahsis edilmiştir. CHP, binayı aynı zamanda Genel Merkez olarak kullanmaktaydı.

1916 Ankara Yangını da çalışmanın önemli bölümüdür. O sırada Ankara'da sürgünde bulunan Refik Halit'in *"En korkunç, en büyük yangınlara alışkın olması lazım gelen bir İstanbul çocuğu sıfatıyla söylüyorum. Ankara yangınına görmeyenler Roma şehrinin nasıl yandığına, o dehşete, o kıyamete akıl erdiremezler."*^[13] Sözleriyle başlayarak Ankara'da iki gün iki gece süren ve Ermeni Mahallesini tamamen küle çeviren yangını, sebeplerini ve sonuçlarını anlatır. Refik Halit devam eder; *Neler görmedim... Saçlarından tutuşmuş kadınlar, yolda doğuran gebeler, cübbeleri alev almış hahamlar ve bütün bu kıyamet yerinde izbe köşeler bulup sarmaşdolaş olan âşıklar... Ne garibeler vardı. Secdeye kapananlar olduğu gibi sevgililerinin dizlerine tırmananlar ve boynuna kollarını dolayanlar da mevcuttu. Eşya çapulculuğu kadar kadın çapulculuğu da revaçta idi. İlle kıpkızıl saçları ateşin akisleri altında alevden daha kızıl kesilen bir taze Yahudi kızma rasgeldim ki, genç ırkcları, üzerine pars gibi bir köşeden atıldılar ve tutunca -gözlerimin önünde- bir boş erin loşluğuna atıldılar. İşvesinden, cilvesinden, bekleyişinden ve istekliliğinden belli ki bu Sara veya Rebeka*^[14] için için tutuşmuş bir kundak bir kürek kor, bir külçe beyaz ateşti. Gençlerin tulumbacılıklarına göz yumdum; lüzumlu bulmuştum.^[15]

Yangından 7 yıl sonra gelen Falih Rıfkı'nın Ankara'nın perişanlığının tasvir eden anılarını ve Falih Rıfkı'nın yangınla ilgili sözlerinin altını çizer. Eski Ankara ile yenisini kıyaslayan Falih Rıfkı'nın Ermenilerle birlikte Ankara'nın neler kaybettiğini listeleyen satırları önemlidir.

Eş zamanlı bir dizi şehir yangınının ortak paydasını bulmak başlığıyla, tehcirin ardından çıkarılan yangınları sorgular; Tehcir sonrası boşalan Ermeni mahallelerinde yağma ve arkasından da büyük yangınlar birbirini izliyor. Ankara yangını da tehcire paralel seyreden Anadolu'daki yangınlar zincirinin bir parçası olarak karşımıza çıkıyor.

Bu dönemde Ankara haricinde toplam 22 merkezde daha yangın çıktığını biliyoruz. Taylan Esin ve Zeliha Etöz bu merkezleri *“Amasra Selağızı, Kastamonu (ehiull Mahallesi, Tokat Çarşı, Diyarbakır Hububat Pazarı, Edirne Kaleiçi, Bandınım Kapudağ, Bursa Orhangazi ve Yeniköy Karyesi, İzmir Ermeni Mahallesi, Saimbeyli, Tire Rum Mahallesi, Bandırma Ermeni Karyesi, Ayvalık, Gelibolu, Erdek, Tirebolu ve Espiye, Sinop Varoş Mahallesi, İstanbul Fatih, Samsun Kaleiçi, Bafra ve Havza”* olarak listeliyorlar (Esin ve Etöz, s.57-90).

Bütün bu merkezlerde yanan bölgelerin gayrimüslimlerin oturduğu mahalleler olmasını tesadüf olarak açıklamak mümkün değil. Kundaklama sonucu çıkmış olabileceği düşünülen bu yangınların iki temel işlevi yerine getirdiğini görüyoruz. Bunlardan biri, etnik arındırmaya tabi tutulan bölgenin tekrar iskanının önüne geçmek; diğeri ise çoğu ittihatçı gruplarca yasadışı bir biçimde el koyulan eşya ve mülklerin tam listesinin oluşmasını engelleyerek yapılan yağmayı gizleyebilmek.

1916 Ankara yangını bu konuda çarpıcı örneklerden birini oluşturuyor. 1915 yılında tehcir edilen Ermenilere ait mahallelerin 1916 yılında yanması, evlerin ve işyerlerinin yanı sıra okul ve kiliselerin de ortadan kalkmasına neden oldu. Sonuçta geçmişe ait tüm kültürel izler bir anda yok edildi. Ankara yangını, Ankara'nın binlerce yıllık tarihi kimliğini yitirmesine yol açtı. Ankara'nın en gelişmiş 3/2'sini yok ettiği söylenen yangın, Osmanlı Ankarasının çok kültürlü geçmişinin de sonu oldu.”

İşçen'in Ankara Ermenileri gerçekten zengin miydi? Sorusunun cevabını yangının tanığı Refik Halit verir:

Ankara Ermenilerinin zenginliğine delil olarak orada muvakkat bir âbide kurulmuştu: Yangından kaçırılan yüz kadar piyanonun sıra sıra dizildiğini gördüm; üstlerine seçme, pahalı halılar serilmişti. Birden, kocaman bir yanık kütük geldi, aralarına düştü; söndürmeye koşacak adanı yoktu; o kütük bir kundak gibi çeyrek saate kalmadı, piyanoları tutuşturdu. Hem nasıl tutuşturmak? Göz dökmüş, benzin serp miş gibi... Tellerinden binbir nağme çıkarak o kupkuru, cilalı sandıkların yanışı çok acayip olmuştu. İnsan gibi inleye inleye, telleri ateş gibi kızararak, bembeyaz dişleri sıcaktan etrafa pıtır pıtır serpilerek ne feci ve ne tuhaf yanıyorlardı...

Ve yangına eşlik eden yağma:

Yangına civar mahallelerdeki evler artık herkesin girmek hakkı olan umumî mahallere dönmüştü. Kapılar açıktı; eşyanın çoğu yerli yerinde duruyor ve halk içeriye dalarak ahalişi kaçmış olan bu meskenleri istediği gibi geziyor ve içinden istediğini alıyordu. Yolda saçları dağınık, gözleri ürkmüş ve güzellikleri artmış genç kızlara rasgeliyordum; ellerinde yangından kurtardıkları eşya vardı: Lavanta şişeleri pudra kutuları, kordela ve dantela parçalan, kadife mahafazalar...

İşçen yangınları tehcirin tamamlayıcı unsuru olarak görür; Nitekim Ankara yangını sonrası bırakın gidenlerin geri dönmesini, şehirde kalan 1.500 civarında Rum ve 2.000 civarında Katolik Ermeni'nin neredeyse tamamına yakını şehirden göç etmek durumunda kaldı. Yangının bir Diğer tanığı Karasulidi'nin tanıklığını paylaşır. Yangın aynı zamanda servet transferinin aracı ve yağmanın gizlenmesine aracılık etmiştir.

İşçen'in çalışması Her ne kadar Ankara Ermenilerine odaklıysa da bir anlamda Ankara ticaret ve sanayi tarihi olarak da özetlemek mümkündür. Çalışma, Hristiyan (Ermeni, Rum) ve Yahudilerin komprador olduklarının matematiksel olarak yalanlar. Bu bakımdan iktisat tarihi açısından da önemli ve ezberi bozacak niteliktedir. İşçen, Ermeni, Rum ve Yahudi üreticilerin yabancıların bir temsilcisi değil, bağımsız üretici ve satıcılar oldukları çeşitli

arşiv kayıtları ve seyyahların anılarından belgelemiştir.

Bu son bölümde biz de bu vesile ile İşçen'in verdiği değerli bilgilere destek olması bakımından Ankara Ermenilerine dair bazı bilgiler paylaşmak isteriz.

“ANGÜRALI APRAHAM'IN BAŞKENT

KONSTANTİNOPOLİS ÜZERİNE AĞIDI

Ve sadece Türk milletini değil,

Hristiyanları da (oraya) getirdiler,

Ekim ayının 28'inde,

Ankara'dan dört Ermeni getirdiler.

Satılmış Asdvadzadur'la,

İyi paşa Simeon,

Ve baba evladı Ayvad'la,

Haşim hacı baron Kirkor'u.

Konstantinopolis'in düşmesinden sonra Türkler, şehirdeki büyük Elen (Rum)^(**) sayısına karşılık, onları etkisizleştirmek amacıyla kendi hakimiyeti altında bulunan diğer yerlerden çok sayıda Elen olmayan zümreleri getirip yerleştirdiler. Bu amaçla Konstantinopolis'e getirilen Ermeni göçmenler içerisinde yukarıda adı geçen dört kişi, Angüra'nın (Ankara) en

tanınan insanlarındandı. Ondan birkaç yıl sonra, 1464 yılı öncesinden bize ulaşan şahitliklerden, Angüra'dan çok daha büyük sayıda Ermeni göçmen getirildiğini öğreniyoruz. Daha sonra, 1461 yılında da Trabzon'dan, 1479 yılında da Karaman'dan ve sonrasında daha başka yerlerden de yeni kabilelerle Ermenilerin Konstantinopolis'e göçettirildiği bilinmektedir.”[\[16\]](#)

19. Yy'ın sonunda yolu Ankara ile kesişen Peder Sukyas Eprikyan Türkiye'nin Ermeni coğrafyasına dair bilgiler paylaşırken Ankara'ya ilişkin de değerli bilgiler verir; 12 hamam, bazısı son derece eski olan 21 han, bir bedesten ve dere üzerinde sayısız su değirmeni bulunur. Ankara çevresinin ve vilayetin en ünlü ürünü keçi kılı, yani tiftiktir. Diğer belli başlı mahsuller koyun yünü, beyaz rengi ve lezzetiyle ünlü Ankara balı, buğday ve diğer hububat, geven zamkı, haşhaş, cehri, üzüm, armut, elma ve diğer meyvelerdir. Hayvanlardan uzun tüylü Ankara keçisi ve Ankara kedisi tanınır. İngilizler Ankara keçisini Güney Afrika (Cape) iklimine alıştırmaya başladığından bu yana kentin ticareti ağır bir darbe yemiş ve kentin başlıca gelir kaynağı olan tiftik ihracatı çok azalmıştır. Buna rağmen Ankaralılar bu hayvanı çok büyük sayılarda beslemeye devam etmektedir. [...] Tiftik üretimi gibi Ankara'nın diğer önemli sanayii olan işlemeli şal üretimi de düşmüştür. Ankara'nın sucuğu ve pastırması meşhurdur. Keza şarabı ve rakısı beğenilir. Ankara günümüzde demiryolu ile İstanbul'a ve diğer ticari merkezlere bağlanmaya başlamıştır. Bu sayede belki şehir gelişip kalkınacak ve derin şark uykusundan zamanla uyanacaktır.”[\[17\]](#)

Khachadur Dadayan, “1893 yılı resmi istatistik verilerine göre, 12,5 milyon Frank[\[18\]](#) değerinde mal ihraç edilmişti. Şeker, kahve, pamuklu ve yünlü elbise, Avrupa çuhası, fes, demir, çelik, değişik metaller, petrol vs. ithal edilen mallardandı.

Ermeniler çok uzun yüzyıllardan beri, Türklerin, Arapların, Selçukluların akın ve istilâlarından çok daha önceleri, bu eski ve tarihsel şehirde yaşamaktaydılar. Yapı olarak onlar, uysal, cesur, sabit fikirli, çalışkan ve özellikle de ticaretle pek başarılıydılar. Sahip oldukları bu özellikleri sayesinde, özellikle de yabancı ellerde kısa zamanda zenginlikler elde

ediyorlardı.”[\[19\]](#)

Ankara Ermenileri, ister katolik, ister gregoryen veya protestan mezhebinden cemaatlere ait olsunlar, pek eski zamanlardan beri Avrupa ülkeleriyl ticari ilişkiler içinde bulunan zengin tüccar ve devlet görevlileri olmalarından dolayı, taştan yapı, kiremit damlı evlerin bulunduğu, sokakları çok düzgün ve temiz olan mahallelerde yaşıyorlardı. Ermeni mahallelerinden en meşhurları, değişik Avrupa devletlerinden diplomatların oturdukları evlerle, temsil ettikleri ülkelerin konsolosluklarının bulunduğu, Çeşme veya Hisarönü’ydü. Şehrin en tanınan Ermeni sülaleleri de burada yaşamaktaydı ve tarihten silinip gitmelerini engellemek için de olsa onlardan aklımda kalanların isimlerini sıralayayım: Aslangülyan, Siyahyan, Holasyan, Fermanyan, İbranosyan, Banyan, Haronyan, Bernayan, Topalyan, Melkonyan, Hamalyan, Donelyan, Aslanyan, Ormanyen, Gülbenkyan, Nazlıyan, Mehteryan, Mahdesyan, Avkeryan, Akyan, Simityan, Garvarents, Hagopyan, Şevteyan, Şamlıyan, Miskçıyan, Kamburyan, Yenovkyan, Şişmanyen, Nakkaşyan, Kayseriliyan, Ferahyan, Karamanyan, Tabibyan, Balabanyan, Kuyumcuyan, Odyan, Acembalyan, Dovlatyan, Dursunyan, Abidyan, Kediciyan, Kebabçıyan, Kıziryan, İzmirliyan, Ördekyan, Ocakyan, Cendereciyan, İsgyan, Şiryan, Ohanyan, Aşçıyan, Zakaryan, Karakaşyan, Terziyan, Cevahirciyan, Sinabyan, Kahveciyan, Şahinyan, Babayan, Elmasyan, Altunyan, Nevşehirliyan, Şemsiyan, Tertsakyan, Markaryan, Savulyan, Gürünlüyan, Dayan, Avakyan, Pambukçuyan, Seropyan, Yesayan, İsbeçeryan, Balyan, Momcıyan, Dadıryan, Stambolyan, Abdalyan, Vartanyan, Asaduryan, Peşdimalcıyan, Armağanyan, Der-Sahakyan, Mercimekyan, Varvaryan, Pirimyan, Asdvadzaduryan, Kalfayan, Khaçaduryan, Kasparyan, Tütüncüyan, Şahbazyan, Derderyan, Arakelyan, Cırıkyan, Sarafyan, Çeçeyan, Manisalıyan, Maraşlıyan, Balcıyan, Hovhannesyan, Giragosyan, Taşçıyan, Acemyan, Krikoryan, Parseğyan, vs. vs...

Ermeni mahallesinin merkezinde, işlerini bir Elen’in yürüttüğü, Kocamanoğlu’nun büyük oteliyle, tiyatrosu bulunmaktaydı. Tiyatronun, genellikle düğünlerin yapıldığı büyükçe bir dans salonu vardı ki, burada her yıl Ermenilerle Elenler birlikte, başka halklardan insanların

da katıldığı bir dans şöleni düzenlemekteydiler.”[\[20\]](#)

Annuerie Oriental’in 1891 yılığında Ankara Ermenilerinin Ankara vilayetinde önemli yerler edindiklerini görüyoruz. Ünlü Vali Abidin Para döneminde şehir bürokrasisinden örnek verirsek:

“Duyun-i umumiye İdaresi başkan yardımcısı Mihran Efendi, Orman Baş Mühendisi Agop Efendi, Yardımcısı Artin Efendi.

Ticari ve sosyal hayatta Ermeniler ön plandadırlar:

Avukatlar Abadjian (M.).—Avak’ian (K.). Ghahinian (Gar.). Chamlian (Hadji Artin). — Kevork Eff.

Marnas Effendi’.—Tchetchian (Agop),

Hırdavatçı Adjèman (Garabet).

Tüccarlar.

Aslangul (Paul J, Kourchoumlou Han, Aslangul (P. et K.), Kourchoumlou Han. Bayoglou (Hovsep), Kourchoumlou Han’. Gambourian (Vitchen), Yéni Han. Donélian (Melcon), Yéni Han, Ehinli (Bodos), Kourchoumlou Han. Guelbenkian (Hadji Oh;). Kourchoumlou Han, Kambourian (Kirçor), Safian Han..

Kassapian (Bedros), Safran. Ban, Kéchichian; (Avédis), Tclioukour Han, Kénélikdji (Kiévork), Yéni Han, Tchénazian (Kirkor), Yéni Han. Topalian (Kirçor), Ütücü (Andonik), Kourchoumlou Han;..

Yaghmouroglou (Siméo.), Tchenguél Han;.

Eczacı

Pirimian (Joseph),

Terzi Alanian (Baptiste),

Ankara Ermenilerinin kırımlara ve baskılara rağmen çeyrek asır sonra durumlarını daha da ileri götürdüklerini görüyoruz. Ankara Ermenileri her sektörde başat ve öncü durumundadırlar. Bu tablonun anlaşılması bakımından Annuaire Oriental yıllıklarından 1891 ile 1914 yıllarının Ankara'nın ticari ve imalat sektörlerindeki Ermenilerin konumlarını paylaştık.

1914 Ankara'sındaki Ermeniler baktığımızda bürokraside çok fazla yer bulamamakla birlikte şehrin imalat ve ticaretini domine ettikleri görülür[\[21\]](#):

— Bankerler; Apakian (Kevork). Aslangulian, Seyahian ve ort.Holassian (A.). Karamanian kardeşler.

— Yapı işlerinde;Arzouyan (A.), Chukurian (G.), İndjirian (V.), Kelechian (I.), Kouzouyan(G.), Satidjian (Agop), Satidjian (Kircor ve Artin)., Tahtalian (Nerses).

— birahaneler, bira imalathaneleri; MichadZipdjian.

— Tüccar-İhracatçılar; Aslangul (H.), Hamalian (Andon).—Holassian (A.), Kambourian (P.).
—Kassabian (A. Ve O.), Potoukian, Kulhandjian ve ort., Sahaguian (S.), Savoulian (H.), Tchinozian (O.).

— döviz büroları ve sarraflar; Adjemian (B.), Bouldoukian (A.).—Chefteyan (S).Fermanian (T.), MiguirditchianFrâres.—Séropian (S.).Yedicardachian (M.).—Zinguillian (Onn.).

- Osmanlı Anadolu Demiryolları Şirketinde DrYazidjian,
- COKE?, Kargayan (K.) ve kardeşleri, Mekhitarian (S.).—Mizandjioglou (E.),Ourganlian (v.), Torbadjian(V.).
- Komisyoncular; Mekhitarian (S), Toumayan (Vincent).
- Şekerciler; Karacachian (K.), Kargayan (A.).—Kargayan (H.), Pusguldjian (A.}. Tavitian(P.)
- Kunduracılar; Aldiian (Kircor).Bedechian (And.),Bodoyan (Onnik).Djebeyan (K.). Essabalian (K.).Mazlimian (Georges).Mihalian (Artin).Panossian (G.).Saghirboghossian (A.).Yavanian (V.)
- Dericiler; Tekian (O.).
- Doğu objeleri ve antikacı ;Tekerlian (A.).
- Sömürge malları ve petrol: Toumayan. Torbacdjan (HadjiVitchen), Torbadjian (Hovsep).
- Diş hekimleri; Balbalian (M.), Nacachian (Z.), Tekirian (A.).
- Tekstil; Curkdjibachian (Kircor), Fermanian (O.) ve A. Cambourian, Hamalian Kardeşler, İpranossianKardeşler.—Kurkdjibachian (K.), Merdjimekian (K.).—Potoukian (Onnik), Topalian(Alexan) ve Ort.
- aktarlar ilaç ve kimyasal satıcıları; Anapiossian (V.)
- Maden suları gazlı içecekler —Medzmoroukian Kardeşler.

- marketler bakkallar;Eumbekian (K.),Haladjian (G.), Keuluyan ve Tellalian.Sahakian (H), Yacoubian (A.).
- tiftik kumaş ve dokumacılar; Adjembalian (And.).—Devletian (A.), Odian (G.) ve Ort.
- Nakliyeciler ;Adjemian (Bedros), Nichanian (Kerope).
- Uncular; Hagopian (Bedros) ve Ort.
- Meyveler ve bal; Chahinian (H.), Derderian (B.).—Yacoubian (A.).
- saatçi ve saat ustaları; Dersahakian (P.).—Fermanian (K.), Haladjian (P.), Kessedjian (A. ve P.), Kessedjian (V.), Miskian (O.).
- sıvı yağ ;Pamboukian (P. Ve C.) kardeşler.
- matbaacılar; MoughamianFreres.
- Yünler, tiftikler (ankara keçi yünü), sarı balmumu ve afyon; Ayanian (B.),Hammalian (HadjiAndonik). Harounian (B.) ve Ort., Holassian (And.), Kassapian (Agop).—Kassapian (Bedros), Kassapian (Ohannes).—Kassapian (Rhocos), Ouzounian ve Margossian.
- kitapçılar ve kırtasiyeciler; AslanianSJ.—Eumbekian (O.), Manouelian |O.), Vartanian Kardeşler
- Tarım makineleri; Kazandjian (B), Mekhitarian (S)
- Dikiş makinesi; Tazidjian (O.) Singer Temsilcisi

— İmalatçılar ;Baghdassarian (A.).—Benlian (O.), Cambourian (P.).-Cambourian(Krikor) ve Oğ. Cambourian (V.).—Chamlıan (G.),Hamalian (HadjiAndonik). İpranossianFreres. Kambourian ve Ferrnanian, Kambourian (K.), Kenerlikdjian (K.).—Keufierian (K.), Sefercheyan kar., Siahian (V. G. P.), TahtalianKard, Tchaouchian (R). ZakarianKard..

—Hekimler; Harounian (Kirkar),Khakhamian (Armenak). Varvarian (Haygazoun), Yazidjian (O.)

— Tuhafiyeciler;Chahinian (Agop).—HagopianKard. Hagopian ve. A. Yeremian.HaronianKard. Kedidjian (O.), Kouyoumdjian (E.).—Mazlimian (A.), Mekhitarian (M.).—MiskdjianKard. Oundjian (A.).—Tomboulıan (Setrak). Zakarian (K. et M.) Kard.

—Metal ticareti; KarghayanKard.—Mekhitarian (S.).Ourganĭian (V.), Torbadjian (HadjiVitchen).

— Değirmenciler,un fabrika sahipleri/işletmecileri; Sefercheyan (V.).

— Buharlı değirmenler; Harounian (Bedros) ve Oğ..

—Eczacılar; Avakian (Tateos), Hagopian (Bedros), Kechicbian (Missak), Missirlian (K.).

Pirimian (B.).

—Fotoğrafçılar; Djevahirdjian (Antranik), Moughamian (M.).

— Hırdavat, nalburiye veya hırdavatçı dükkânı, Hadjinian (Boghos), Karghayan (Andon), Pamboukian(O. ve H.) kard .

— ticari danışman —Mekhitarian (S.).

—Terziler; Adjâmian (S.), Djebedjian (K.).Djenderdjian (K.), Houbouyan (A.).Kambourian (Kricor), Kazian (B.).—Kazian (O.). Madjarian (Georges).—Madjarian (Ghimos). Manavian (A.).—Manissalian (Oh.), SertcheyanFrdrres.—Torounian (R.).

—Dericiler -tabakçılar—Aslan GulianSeyahian ve Oğ, Tabak Onnik.

—halı kilim; Bagdassarian(A.), Guemidjian (Simon), Ohanian (Ohannes).Simitian (M. ve G)kard.

— yerli kumaş;Afarian (H.).—Altounian (H.) ve oğ.ArboyanKard,Gambourian (Djouze).İpranossianKard.—Iskenderian (S.),Karaoghlanian (G.).—Kilidjian (Parsek).Tchokarian (A.) ve H. Eremian, Tombouliau (S.), Topallan (D.) ve S. Kebabdjian, Zaroukian (Missak).

—Şarap, aromalı içki; Oskanian (Stepan).Mr S. Mekhitarian, Commissionnaire

Bu tablo 1915 Soykırımının en kanlı tablolarının birinin de bozkırın ortasında her türlü savaş cephesinden uzak bir bölgede gerçekleştirilmesinin en önemli nedenlerinden biridir.

Stanoz örneği çok ilginçtir ve Kemalist yönetimin Ermeni nüfusu sonuna kadar tasfiye etme çabasının da çarpıcı bir örneği. Değil mi ki, orada tehcirden muaf olabilen asker aileleri kalmıştı ve bir de hayatta kalan sürgünlerden mütareke günlerinde dönenler oldu, bu nüfus tekrar Türk yöneticilerin gözüne diken gibi batır. Yeni komplolar üretilir. Deli Ağa isimli yeni kaymakam Stanoz Ermenilerine İngilizler tarafından 1919'da sandıklarla silah-cephane geldiği hikayesiyle bir iftira kampanyası örgütleyip 1915'in tutuklama ve işkencelerini tazeler. Bu şekilde hedeflenen tutuklulardan 36 kişi götürüldükleri Kırşehir'de 1921'in mart ayında infaz edilir. Daha sonra Yunan ordusu Eskişehir'i zaptettiğinde Türk yönetimi Stanozlu Ermenilerin çoğunu yol çalışmalarına gönderir, ardından Yunan ordusu Ankara'ya yaklaştığında Nallıhan ve Stanoz'da varlığı tehlikeli görülen Ermeniler iç bölgelere sürgün

edilmeye başlanır. 9 Ağustos 1921'den itibaren Stanoz Ermenileri Yozgat ve Çorum tarafına sürülür. [\[22\]](#)

Son sözü yakın zamanda kaybettiğimiz arkadaşımız Akın Atauz'a bırakıp Soyırımın 100. Yılı vesilesiyle kaleme aldığı yazıda; soykırım olmasaydı sorusuna verdiği bir projeksiyon cevapla bitiriyoruz:

Bugün (4,5 milyon civarında olduğu söylenen) Ankara nüfusunun üçte birini Ermeniler, Rumlar, Yahudiler oluştursaydı. Müslümanlar yani Türkler ve Kürtler yanısıra Aleviler ve belki diğer kültürlerden gelen ve kendi dillerini konuşan ve inançlarını kendi mekanlarında sürdürmekte olan diğer insanlar beraber gezseydi Ankara'nın sokaklarında... Ankara'nın çeşitli yerlerinde camiler, kiliseler, manastırlar, sinagoglar ve tekkeler, cem evleri, farklı kültür kurumları, tiyatrolar ve operalar, müzeler, kütüphaneler olsaydı... Birçok farklı dilde eğitim yapan okula, Kürtçe ve Arapça, Süryanice ve belki Çerkezce vb dillerde eğitim yapan okullar da eklenmiş olsaydı... Belki hepimiz, eskiden olduğu gibi, gündelik yaşamda Türkçe anlamaya devam edecektik. Ama gazeteci kulübelerinde farklı alfabelerde birçok gazete, kitapçı vitrinlerinde bu dillerin kitaplarını ve daha birçok kültürü görebiliyor olsaydık... Kamusal alanda bu kültürlerin şarkıları çalıyor olsaydı... Hep dedikleri gibi, çan sesleri, ezan seslerine katılsaydı ve başka sesler de olsaydı... Yortular, kandiller ve hamursuz bayramları ve daha niceleri birbirine karışsaydı. Bütün bu kültürlerden gelen Ankara işçileri de, işverenleri de, kendi politik örgütlenmelerinde, yoksullukla, ekolojik felaketlerle, Ortadoğu'daki şiddet sorunuyla nasıl baş edileceğini konuşuyor olsaydı, anayasayı birlikte tartışsaydık... Ankara'nın nasıl bir iklimi olurdu, acaba?... Ancak, 100 yıl sonra kentte ve kırdaki gördüğümüz, sadece büyük bir boşluk. Kırım 'başarıyla' tamamlanmış. Bunu nerdeyse, mekansal olarak da görüyoruz. Kalenin eteğindeki zamanında Ankara'nın en yoğun ve en prestijli mahallesi, simsiyah bir yangın yeri iken, şimdi artık yeşillendirilmiş ama pek kullanılmayan bir parka dönüşmüş durumda. Zir vadisindeki yerleşim ise, artık geçmişini hiçbir biçimde düşündürmeyecek, burada bir yerleşim olduğuna ve insanların yaşamış olduğuna dair en küçük bir ipucu bile vermeyecek biçimde bir boşluğa dönüştürülmüş

durumda. Her şey yıkılmış ve dümdüz edilmiş. Yerine başka bir şey yapmak için bile değil. Sadece orada olanı yok etmek, o varlığı unutmak, var olduğunu bile inkar edebilmek için boşluğa dönüştürülmüş. Karşı yamaçta, varlığını ancak yazılı kaynaklardan bildiğimiz kiliseyi (Surp Pırgiç Kilisesi) çok ararsanız, kilisenin bulunduğunu tahmin ettiğiniz yerde, ancak bir sütun parçası bulabiliyorsunuz.[\[23\]](#)

Sait Çetinoğlu 01.09.2026

[\[1\]](#) Yavuz İşçen, Kiliseleri, manastırları, okulları ve yaşam biçimleri ile Osmanlı Dönemi'nde Ankara Ermenileri, Kendi yayını, Temmuz 2026, Ankara

[\[2\]](#) Ankara Ermeni popülasyonunun oluşumunda Celali İsyanlarının etkisinden söz etmesi önemlidir. Tarih kitaplarında es geçildiği gibi eleştirel çalışmalarda da bulunmamaktadır. Celali İsyanlarına Türkçede ilk kez dikkat çeken Hrant Andreadyan'ı burada anmadan geçemedik.

[\[3\]](#) Zeliha Etöz, 19. Yy. Ankara'sında Sosyal ve Kültürel Yaşam, Yayınlanmamış Doktora tezi, 131-132

[\[4\]](#) Bir felaketzade Everek Kaymakamı Salih Zeki'nin kendisini imha projesinden vazgeçmeye ikna etmek isteyen Ermeni ileri gelenlerine mealen söylediği sözleri aktararak, onun komplocu iddialarına kendisinin bile inanmadığını, fakat öz olarak Ermenileri Türk toplumunun gelişmesi önünde engel olarak gördüğü için imha etmeye kararlı olduğunu dile getirmiştir. Bunun için saydığı üç şey "1) Uygarlık ve kültürünüz, 2) Servetiniz, 3) İtilaf devletleriyle yakınlığınız" şeklindedir. Salih Zeki'nin buradaki yüksek performansından sonra soykırımın ikinci evresi için Der Zor'a tayin edildiğini, Der Zor kasabı olarak nam saldıktan sonra ise Bakü'de kurulan TKP'nin merkez komitesinde boy gösterdiğini hatırlatmakta yarar var. Bu ne yaman çelişki?..Hovsep Hayreni, Ankara Ermenileri,

<https://tarihvetoplumlar.com/hovsep-hayreni-ankara-ermenileri/>

[5] Hovsep Hayreni, Ankara Ermenileri,

<https://tarihvetoplumlar.com/hovsep-hayreni-ankara-ermenileri/>

[6] Hovsep Hayreni, Ankara Ermenileri,

<https://tarihvetoplumlar.com/hovsep-hayreni-ankara-ermenileri/>

[7] Atıf Bey (Mustafa Atıf Bayındır) Ankara'dan sonra Kastamonu Ermenilerinin tehcirinde görev alacaktır. 7 temmuz 1908 tarihinde Şemsi Paşa'yı öldürerek II. Meşrutiyetin ilanını hızlandıran Atıf Kamçıl ile karıştırılır. Geniş biyografi; Sait Çetinoğlu, Exterminators, Péri Y. 2011, s 46

[8] Emniyet Müdürü Manastırlı Bahaeddin Yahudi ve Ermeni tehcirinden sonra Samsun'da Pontos Rumlarının tehcirinde görüyoruz. Bahaeddin tehcirin müstesna bürokratlarındandır.

[9] TBMM albümünde Mustafa Durak ile ilgil kısa biyografide; "Mustafa Durak Bey (SAKARYA) Erzurum - 1876, Ahmet - Peruza - İstanbul Polis Okulu - Emniyet Müdürü - Erzurum Emniyet Müdür Vekili ve Müdürü, Bitlis Polis Müdürü, Bitlis Milis Tabur ve Alay Komutanı, Ankara ve Adana Polis Müdürü - I. Dönem Erzurum Milletvekili - Emniyet-i Umûmîye Müdürü, Kars Vali Vekili - Müdâfaa-i Hukuk Grubu Yönetim Kurulu Üyesi - Evli. Ölüm Tarihi: 21.10.1942" yazılıdır.

[10] Hüseyin Memduh Özor (1884-1958) Temmuz 1915'den itibaren Ayaş Kaymakamlığı görevinde bulunan Memduh, Mayıs 1917'de sürgünlerin toplanma yeri olan Konya Vilâyeti Muhacirin Müdürlüğüne; Kasım 1917'de Develi, Nisan 1918'de Bünyan kaymakamı olarak Ermeni bölgelerinde görevlendirildi. Kemalist dönemde 1927 yılında danıştaya tayin edilen Memduh, Danıştay üyeliği, Danıştay genel sekreterliği göreviyle Kemalist dönemde 1948 yılına kadar idari yargıda "adalet" dağıttı!

[11] <https://www.saitcetinoglu.com/ankara-soykirim-1918-19-ermen-basini-aravod/>

[12] DH.ŞFR 59/239

[13] Refik Halit Karay, Ankara, Haz. Ali Birinci, İnkılap Kitebevi, 2009, s 136

[14] Refik Halit'in Karay Yahudilerinden olduğunu da ekleyelim

[15] Refik Halit Karay, Ankara,... s 140

[16] Khachadur Dadayan, XV. - 1915'e Osmanlı'da Ermenilerin ticari-ekonomik varlığı, Yerevan 2012, s 9

[17] Sevan Nişanyan, Türkiye'nin Ermeni Coğrafyası, Liberus Kitap, '024, s 91-95

[18] 1914 öncesi eski 1 FF=24.3 OS lirası, 1 OS Lirası = 7,5 gr altın

[19] Khachadur Dadayan, XV. - 1915'e... s 22

[20] Khachadur Dadayan, XV. - 1915'e... s 22

[21] Annuaireoriental 1914 s 1355-1359

[22] Hovsep Hayreni, Ankara Ermenileri,
<https://tarihvetoplumlar.com/hovsep-hayreni-ankara-ermenileri/>

[23] [Akın Atauz, Soykırım, Ankara ve Geçen 100 Yıl...](#)

Kiliseleri, manastırları, okulları ve yaşam biçimleri ile

OSMANLI DÖNEMİ'NDE ANKARA ERMENİLERİ

Angora
Quartier de Hissar Eunu

Yavuz İşçen

